

SZ. TÓTH JÁNOS:

Az választja a nótát, aki a dudást fizeti?

Népfőiskolák a magyar átalakulásban

Vitatott ma, hogy az északi országokban a múlt század közepétől kifejlődött népfőiskola első kezdeményezései mikor valósultak meg Magyarországon. Számos század eleji elszórt, helyi és állami kísérlet után azért beszélünk csak a 30-as évek közepétől magyar népfőiskoláról, mert az közelítette meg azt a modellt, amit az eredeti eszmeiség szerint népfőiskolának nevezhetünk. Benne a XX. sz. második nagy reformmozgalmának, a népi írónak a támogatása találkozott a szociális és nemzeti sorskérdésekre fogékony értelmiség, főként a néptanító és papi réteg közösségi tenniakarásával és szervezőkészségével. Az állami és hivatalos intézményrendszerrel függetlenül, a nemzeti polgárosulás jegyében fogalmazódott meg az iskolázatlan parasztfiatalok hazafias nevelésének, korszerű gazdálkodásra oktatásának szükségessége. Elsősorban a történeti egyházak, több mint száz népfőiskolájában a „csizmás diákok” tízezrei szereztek tudást, emberséget, hazafiságot. Az állampolgárok saját akaratából és önszerveződéssel megvalósuló, eredetileg dán szabadművelődési példa más pályát futott be Európa szerencsésebb sorsú országaiban. Ott a művelődés egyik elismert és erőteljes állami támogatást élvező intézményes formája lett már közel egy évszázada.

Nálunk ahogy annyi mást, a népfőiskolákat is betiltították a negyvenes évek végén. Évtizedekkel később, 1982-ben vetődött föl először újra nyilvánosan is mai aktualitásuk. A volt népfőiskolai tanárok és öregdiákok ezzel főképpen azt mondták ki hangosan is, hogy nálunk évtizedekre megszűnt a nemzeti szellemű nevelés, hogy elsorvadt hagyományos közösségi lelkeségünk, hogy felfüggesztették az állampolgároknak azt a jogát, hogy maguk határozzák meg saját tudás-érdekeiket és műveltség-igényüket. A kezdeményezés a hivatal ellenzésébe, tiltásába ütközött. Nem véletlenül, hiszen egy nemzetivé vált európai hagyomány vált újra mintává, amely egy más jövendő magyar szellemiség szükségességét vetítette előre.

A nyolcvanas évek közepétől megindult próbálkozások, mint ahogy más forradalmi mozgalmak is, kihívást jelentettek a hatalomnak, alternatívát mutattak a művelődés megindítására, ösztönözték a közösségi önszerveződést. Az első népfőiskolákon legelőször is a megváltozott hangnem, a nyílt beszéd és gondolkodás segítette a legjobban, hogy tekintet nélkül a napirendre tűzött témára, társadalmi érdeklődés és bizalom öveze a kezdeményezést. Elfelejtett falvak és vidékek közösségei fedezték fel újra önmagukat, helyzetüket, tudatosították legfontosabb gondjaikat. Elemezték a saját múltjukat, önbecsülésüket, hagyományaik fontosságát, s közösen vizsgálták a jelenlegi helyzetükből való kitörés lehetőségeit. Számos esetben helyi egyesület megalakítása lett a népfőiskolai kurzus következménye, különböző lokálpatrióta, közösségi, közéleti, hagyomány felelevenítő akciók követték a beszélgetéseket. A nyolcvanas évek közepén a progresszív értelmiség – későbbi pártokba tagozódásától függetlenül – élt a lehetőséggel, hogy megossza a gondolatait a polgárok gyülekezeteiben. Ma, akik olykor egymással sem állnak szóba, akkor még az élő párbeszéddel egységessé melengették egy nem-

zeti megújodást sejtető szellemi népmozgalom reményeit. Sok kis közösségben, egyebek mellett a népfőiskolákon mondták ki először az elmúlt rendszer ellehetetlenülését, s a kiútak lehetséges formáit. Nem véletlen, hogy ahol a helyi közéleti nyilvánosság a legértettebb volt, ahol a legtöbbet vettek részt a helyhatósági választáson, s ahol köztisztelnek örvendő rátermett polgármestereket választottak, ott korábban élő közösség, vagy népfőiskola működött. 1991-ben negyven – részben népfőiskola szervezőből – lett polgármester tisztelte meg érdeklődésével a népfőiskolák és az önkormányzatok együttműködéséről tartott tanácskozást.

A választások után, a kormány programjába vette a népfőiskolai mozgalom támogatását, ami nemzeti és keresztény jellegéből következően természetesnek vehető. Pozitív jelentősége volt azért is, mert a fejlődés egy bizonyos szakaszán túl a társadalmi autonómiára épülő intézményesedés nélkül nem lehet hatékony egy mozgalom. A növekedés természetes útja azonban új veszélyeket és torzulási lehetőségeket is felvetett 1990-91-ben. A gyors mennyiségi növekedés nemcsak természetes önfeloldódás útján ment végbe, hanem hivatalok, intézmények túlélési aspirációin, s divatok és presztízis elnevezések felhasználásán keresztül is. Amiatt kényes a mai megváltozott helyzet, mert ma még nem dőlhetet el, hogy az állam erősségét majd a polgárok szabad közösségeinek ereje adja-e, vagy megmaradunk a tekintélyelvűség jóval korábbi kényszerpályáján. Ma ez a magyar átalakulás alfája és omegája, s a politikai váltás egyik fő hiányossága. Miközben a polgárok okkal visszavonulót fújnak a közélettől, a fogyasztó társágú pártok egy-egy csoportjában nagy a kísértés arra, hogy a meglévő civil bázis is a közvetlen politikai intervenció áldozatává váljon. A pillanatnyi versengés látszatérdekai olyan mozgásokat züláhatnak szét, amelyek saját törvényeik, mértékük és ízlésük szerint egyébként a legnagyobb szolgálatot tehetik a jövőnek. S a népfőiskola is ezek közé tartozhat. Csak úgy tud hasznosn hajtani, ha autonóm módon pártideológiától függetlenül a közösségi együttérzés, a népi-kritikai látásmód, a civil kurázi, a nemzeti polgárosodás szellemiségét erősíti és fejleszti. A fejlődés útját fűrkészve szükséges leszögezni néhány alapvető, amely meghatározza, milyen lesz az új magyar népfőiskola és annak kibátásaként talán a társadalom egy részének arculata.

A művelődés, így a népfőiskolai tevékenység is a pluralizmuson alapszik. Ez nemcsak a másság tiszteletben tartását és a különféle egyéni és közösségi érdekek érvényre juttathatóságát jelenti, hanem azt is, hogy gyakorlatilag nem lehet egyetlen ideológia, vallás, vagy politikai erő sem, amely monopolizálhatná a szabad művelődés intézményrendszerét és a népfőiskolákat. A népfőiskolák állami támogatást igényelnek. Köszölgálatot látnak el, s az állampolgárok saját akaratából tevékenykednek. Az állami támogatás azt jelenti, hogy az állam bármely szervezetnek lehetővé teszi, hogy ha akar, művelődési és képzési tevékenységet folytasson a saját elképzelése szerint. Ugyanakkor anyagilag közvetve, vagy közvetlenül az állam támogatja ezt a művelődést. A kormányzati támogatás egyécek szerint gyakran azt jelenti, hogy előírják a

tevékenység célját és tartalmát is, ahogy a finnek mondják: az választja a nótát, aki a dudást fizeti. Csakhogy ez nem így van a szabad művelődés és a népfőiskola esetében. Maga a népfőiskolai szervezeti határozza meg a tevékenység célját, tartalmát, elemeit, s a felügyelő hatóságok ezt nem befolyásolhatják. Csak azt vizsgálhatják, hogy az összhangban van-e a törvényekkel és a gazdasági szabályozással. Az autonómiai teljes ideológiai szabadságot jelent, s felelős gazdálkodást az adófizetők pénzével. Ugyancsak fontos a népfőiskolai munkában a részvételi szabadsága. Senki nem írja elő, hogy ki-nek kell a népfőiskolai tevékenységet végeznie, senkinek nem mondhatják meg, hogy neki abban részt kell vennie. Ellenben bárki, aki öntevékeny alapon népfőiskolai tevékenységet kíván folytatni, állami pénzügyi támogatásban részesül, s bárki, aki részt kíván venni a művelődésben, szintén a legkülönbözőbb elismert és nyilvános formában támogatásban részesül. A fejlett európai kisállamokban, ahol a kormányok többé-kevésbé visszavonultak a művelődés közvetlen ellenőrzésétől, felelősséggel bíró és az állampolgárok előtti is tekintélyt élvező szervezeteket bíznak meg, akik részt vesznek a döntési folyamatokban, s nyilvános társadalmi ellenőrzést gyakorolnak. Ezekben a szervezetekben, s a népfőiskolák szervezeteiben is az érintettek érdekeinek és igényeinek kell megfelelni, amit a rendszeresen változó, demokratikusan választott testületek működése garantál. Állampolgár, tisztviselő és politikus többé-kevésbé távol áll ma még ettől az elképzeléstől nálunk.

Nem véletlen, hiszen a népfőiskola és a hasonló művelődési tevékenységek fontosságának felismerése és támogatottsága mindig a megvalósult társadalmi demokrácia fokát jelzi. A népműveltség rangja, a fejlesztésére szánt beruházás mindig tükröz a hivatalos vezetés és az értelmiségi elit társadalom képepéről. Képesek vagyunk-e távolokban gondolkodni? A társadalom széleskörű tudás és alkotásvágyára építeni? Tudomásul vesszük-e a szellemi szabadság öntörvényű mozgását, s ha igen, képesek vagyunk-e nagyvonalúan támogatni is? Az ország, nyomorúságos hétköznapijai ellenére egyedülálló lehetőségekkel néz szembe. A környezetében eddig kivívott bizonytalan elsőségét saját büszkeségévé avathatja, visszavonhatatlan történelmi előnyre változtathatja, ha képes lesz nemzeti jövőképet és méltóságutdatot kiformalni, ha visszatér magához legjobb közösségi tradícióiban és értékében, ha megkésztetnek is igyekszik megtanulni és kezelné a nyugati civilizáció legújabb eredményeit és eszközeit. A kisebb népek történelmi tapasztalatait és felismeréseit sokszor egymást visszhangozzák. 1992-ben az egyik finn művelődési szakember úgy látja, hogy nálunk „újítapusú gondolkodást kell kialakítani, egy kis országnak, mint Finnország, a túlélési nemzeti stratégiája az lehet, hogy amilyen magasszintű tudást és műveltséget csak tud, olyat alakít ki azért, hogy a társadalomban legyen kurázi és változtatási képesség.” A népfőiskolák nem csak élvezhetik a felismerés áldásait, hanem maguk is hozzájárulhatnak, hogy egyáltalán megszülessen és hasson az ilyesféle közgondolkodás.